PRESEK
List za mlade matematike, fizike, astronome in računalnikarje

ISSN 0351-6652
Letnik **18** (1990/1991)
Številka 3
Strani 192–XII

Boris Lavrič:

ZASUKAJ PREMICO

Ključne besede: matematika.

Elektronska verzija:
http://www.presek.si/18/1036-Lavric-premica.pdf

ZASUKAJ PREMICO

Kakšno ploskev opiše premica, ko jo sučemo okoli dane osi? Nekaj posebnih položajev premice zlahka obvladamo:

a) *Premica seka os vrtenja.*

b) *Premica je vzporedna osi vrtenja.*

V obeh primerih premica in os ležita na skupni ravnini, zato iskano rotacijsko ploskev takoj prepoznamo:

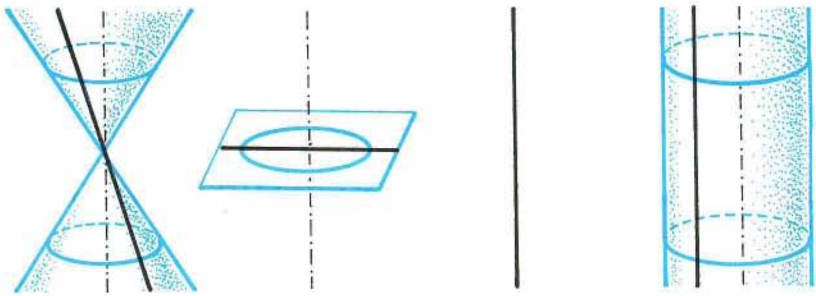

A plašč neomejenega dvojnega stožca — **A** ravnina — **A, B** premica — **B** plašč neomejenega valja

Drugače je pri splošnem položaju premice, ki ga nismo zajeli v a) ali b).

c) *Premica in os vrtenja sta mimobežni.*

Tu si bomo pomagali z ravnino, ki bo šla skozi os vrtenja, in si ogledali presek iskane rotacijske ploskve s to ravnino. Dobljena presečna krivulja namreč pri vrtenju okoli osi opiše ploskev, ki si jo želimo ogledati.

Označimo s p premico, ki jo bomo zavrteli okoli osi r. Položimo skozi p ravnino Π, ki je vzporedna r. Pri konstrukciji te ravnine si lahko pomagamo z ugotovitvijo, da na njej ležijo vse vzporednice z r, ki sekajo p. Nato pravokotno na Π postavimo ravnino Φ , ki vsebuje r; premico, vzdolž katere se sekata Π in Φ, pa označimo s s. Na s leži prebodišče A premice p z ravnino Φ. Na to ravnino vpeljemo pravokotni koordinatni sistem, katerega ordinato os naj nosi premica r, abscisna os pa naj teče skozi A in seka r v koordinatnem izhodišču O. Označimo z $a = \overline{OA}$ razdaljo med točkama O in A.

Brez težav lahko vidimo, da sta A in O najbližje ležeči točki premic p in r in je tako a razdalja med p in r.

Zdaj določimo enačbo krivulje K, v kateri rotacijska ploskev seka ravnino

Φ. Seveda bomo enačbo zapisali v koordinatnem sistemu, s katerim smo opremili ravnino Φ. Pravokotno na r postavimo poljubno ravnino Ω. Ta naj seka premice p, r, s zaporedoma v točkah P, R in S. Razmerje dolžin $\overline{PS}$ in $\overline{AS}$ zaradi lege P na premici p ni odvisno od izbire ravnine Ω, zato postavimo $k = \overline{PS}/\overline{AS}$. Z zasukom točke P okoli osi r naj P preide v točko $T(x, y)$ krivulje K, ki leži na Φ.

Poglejmo na sliko.

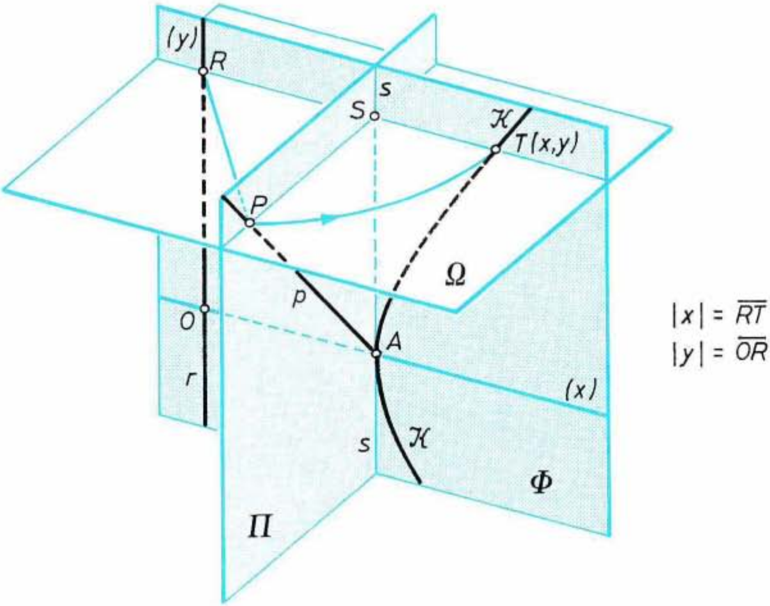

Upoštevajmo tudi, da velja $\overline{TR} = \overline{PR}$ in da je trikotnik PRS pravokoten. Dobimo

$$x^2 = \overline{TR}^2 = \overline{PR}^2 = \overline{PS}^2 + \overline{RS}^2 = (k\overline{AS})^2 + \overline{OA}^2 = k^2y^2 + a^2$$

torej je krivulja K v izbranem koordinatnem sistemu na Φ dana z enačbo $x^2 - k^2y^2 = a^2$. Potemtakem je K hiperbola, iskana ploskev je dobljena z rotacijo te hiperbole okrog premice r in jo zato imenujemo (enodelni) *rotacijski hiperboloid*.

S tem smo odgovorili na uvodno vprašanje, prispevek pa sklenim z *nekaj* opombami in vprašanji za radovednega bralca:

1. Pot, ki naj se pripeljala do rotacijskega hiperboloida, pove, da je le-ta sestavljen iz samih premic (je premonosna ploskev). Poleg premic, ki jih dobimo z vrtenjem p okoli r, ležijo na njem tudi premice, ki jih dobimo z vrtenjem zrcalne slike p' premice p glede na Φ okoli osi r. Glej sliko.

2. Pri izpeljavi enačbe krivulje K smo brez besed privzeli, da premica p ni pravokotna na ravnino Φ. Kakšna je rotacijska ploskev, ki jo opiše p, če je p pravokotna na Φ?

3. Zadržimo se še nekoliko pri opisani konstrukciji. Naj bo q vzporednica s p in naj vsebuje točko O. Zasukajmo q okrog r, tako da obleži na ravnini Φ. Dokaži, da smo dobili asimptoto hiperbole K. Dvojni stožec, ki ga opiše q pri vrtenju okoli r, imenujemo *asimptotični stožec* rotacijskega hiperboloida.

4. Plašč pokončnega valja z višino v naj sestavljajo napete elastične nitke, vzporedne osi valja in pritrjene na robova osnovnih ploskev valja - krogov s polmerom r. Če zasučemo eno od osnovnih ploskev, torej krog, za pravi kot okrog središča, plašč valja preide v del rotacijskega hiperboloida. Kolikšen je kot ob vrhu osnega preseka njegovega asimptotičnega stožča?

5. Kakšno telo opiše kocka pri vrtenju okoli svoje glavne diagonale?

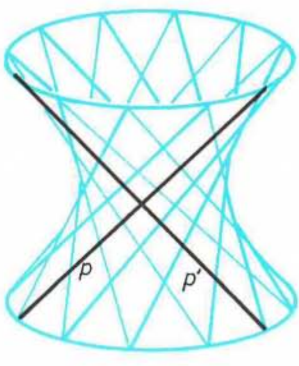

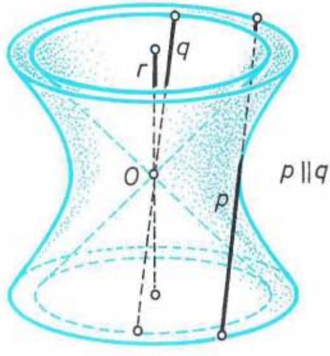

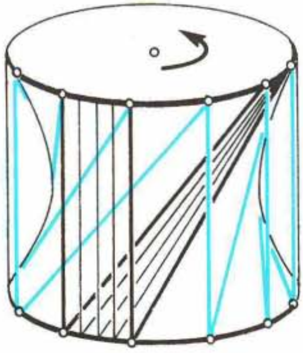

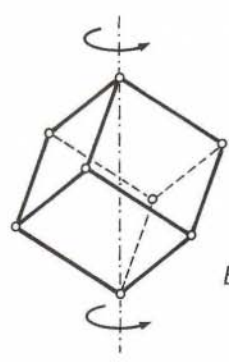

Boris Lavrič